

M. 221 ч. 5

54265

Я-Мамонтів

**Над Бе
Зодмею**

**драма
в
з'яктах**

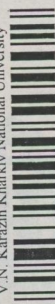

**державне видавництво
України.**

56

V.N. Karazin Kharkiv National University

00659280

2

2
2

APR 17 1881
AMSTERDAM
W. S. VAN
AMSTERDAM

М-226 н.б. Я. МАМОНТІВ

аб

НАД БЕЗОДНЕЮ

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА
№ 3344
58 34249

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА
59265

№ 59265
19 10 / 34
1/18

ПРОВЕРЕНО
ДНЕ 1948

ХАРКІВ
ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ
1922

1922

	891.79—2
	М. 22

З першої Державної друкарні

НАД БЕЗОДНЕЮ

Драма в трёх актах

ДІЄВИЙ ПЕРСОНАЛ

Данило Білогор—артист.

Пані Марина—його дружина.

Люся—їхня дочка, років п'яти.

Пан Ян—дальній родич пані Марини, старий,
невідомий композитор.

Панна Зоя—артистка.

АКТ ПЕРШИЙ

Середина розкішного будинку пані Марини на березі північного моря.

Велика вітальня. Просто—двері на терасу, що спускається до моря. По той і по другий бік дверей—величезні вікна, крізь які видно де-кільки березок з пожовклим листям, а за ними—безмежний простір моря. Ліворуч—двері до передпокою, праворуч—до других покоїв. Багата модерна обстановка. Чудові квіти. Рояль, твори новітніх малярів і сницарів. Во всій обстанові відчувається артистичний смак і любов до краси та комфортного життя.

Ясно-тихий осінній день. Надбережні березки і далеч моря ніби зачаровані лагідно-журливою ласкою північного сонця.

Пан Ян сидить за роялем і роздумливо бере окремі акорди, шукаючи якусь мелодію. Він дуже старий, але ще кремезний, з виголеним лицем і сивими останками буйної шевелюри. Мелодія не відшукується. Пан Ян роздратовано б'є по клавішам, виходить на середину і, розпаливши свою пінкову люльку, задумано ходить вперед і назад.

З правого боку весело входить Люся. Зупиняється і де-який час дивиться на пана Яна з таємничим виглядом змовниці.

Люся. Пане Яне...

Пан Ян становиться проти неї: Ну?

Люся. Ми сьогодні не будемо грати.

Ян. Дуже радий.

Люся. Ви казали, що вам хочеться грати тільки тоді, коли на морі піднімається буря. І мені—так само.

Ян. То будемо разом чекати на бурю.

Люся. А коли буде буря?

Ян. Невідомо.

Люся (подумавши). А де вона береться?

Пан Ян замислюється і відповідає ніби своїм власним думам: З безодні, моя дитино... з безодні піднімається буря...

Люся. А безодня де: на морі?

Ян. І на морі... і всюди...

Люся. Як-то всюди: і під нами?

Ян. І під нами.

Люся. Ні, я не вірю вам: ви дуже старий.

Ян. А ти дуже молода і не допитуйся до всього, коли не хочеш бути такою старою, як я.

Люся. Ні, я ніколи не буду такою!

Ян. Дай Боже.

Люся. А сьогодні ми з татом попливем на човні. Далеко-далеко! Тато казав, що треба тішитися морем, доки воно не захололо під кригою. Пане Яне, і ви будете з нами?

Ян. Ні.

Люся. Чому?

Ян. Моє море—давно вже під кригою.

Люся. А деж воно?

Ян. Ой, дівчино, не будь такою цікавою! Іди лишень до свого моря та радій йому, доки воно не візьметься кригою.

Люся. О, моє море більше од вашого! Дивіться: моє—без краю, а ваше—де? Піду погуляти на пісок.

Жвавим рухом виходить через терасу. Пан Ян іде слідом за нею і лишається на терасі замислений. Через де-який час з лівого боку входять: Данило і панна Зоя.

Дан. Ні, панно Зоя, це—сон! Золотий сон на от цих далеких, північних берегах!—Прощу сідати.—

Зоя. Дякую.

Дан. Я до цього часу не можу повірити своїм власним очам, що бачу перед собою ту саму білокучерявую панночку, яка п'ять років назад—ви тільки подумайте: п'ять років!—з таким надзвичайним поспіхом дебютувала в „Гамлеті“!

Зоя. То був щасливий день мій.

Дан. Пам'ятаю: ви дуже хвилювалися перед виходом. Але все-таки ваша Офелія була такою прекрасною, що я навіть зараз можу пригадати всі нюанси вашої гри!

Зоя. А ви в той вечір були незрівняним Гамлетом!

Дан. Мені довелося грати з вами тільки один раз. Але я не забув жадної вашої рисочки! І в гримі, і без гриму.

Зоя. Я дуже рада.

Дан. Може це того, що ваш образ, невідомо яким чином, сполучився в мой пам'яті зо всім високим і чистим, ради чого тільки і можна ходити в театр.

Зоя. Так: театр повинен бути високим і чистим!

Дан. І ви зовсім не змінилися від того часу: ні сценічний поспіх, ні закулісний бруд—ніщо не наложило на вас ні найменшої плямочки! Ви лишилися такою самою „задивленою в далеч“, якою я пам'ятаю вас. Це—перше чудо, яке мені доводиться бачити!

Зоя. А це чудо, пане Данило, не нагадує вам... одної розмови?

Дан. Якої?

Зоя. Давньої... може, зовсім випадкової і незначної для вас... але не для мене.

Дан. Нічого не пам'ятаю.

Зоя. То я нагадаю вам про неї иншим разом.

Дан. Буду чекати.

Зоя. Не можна пам'ятати кожне слово, сказане п'ять років назад.

Дан. П'ять років! П'ять безповоротних років...

Зоя. Так: п'ять років минуло зо дня мого артистичного народження... і вашої передчасної смерти.

Дан. Так: після того я не виходив на кін... Рік вашого сценічного сходу був роком мого... передчасного—як ви мовили—заходу.

Зоя. А, може, не передчасного, а тільки... тимчасового?

Дан. (з болем). Ах, панно Зоя, як-би я міг про все вам розсказати...

Зоя. Я рада вас почути і відчути.

Дан. П'ять років душив я власними руками кожний свій порив до сцени... П'ять років ховав на цьому чужому, північному березі віру в свій талан... всіми силами душі хотів визволитися від туги за сценою...

Зоя. Але во ім'я чого це все?

Дан. Був цілий ряд обставин і причин, які вимагали від мене цієї боротьби... Між иншим, моя дружина ніяк не хоче погодитися з тою думкою, що артист може жити для родини, як і всякий другий професіонал. Мушу признатися вам, панно Зоя, що раніш і я сам де-в-чім поділяв цей погляд і дивився

на речі другими очима. Мені не тяжко було розлучитися з театром: п'ять років назад я думав, що ми можемо самі себе призначати для тої чи іншої долі, що людина може бути цілком щасливою і по-за своїм таланом...

Зоя. О, ні! Ні в яким разі, пане Данило! Талан—це вищий присуд над людиною і від нього може визволити нас тільки смерть.

Дан. *(задумано).* Тільки смерть?

Пан Ян *раптом виходить з тераси:* Так: тільки смерть!

Зоя. Ах!

Дан. Пан Ян! А ми і не помітили вас! Прошу познайомитися: панна Зоя—артистка „Вільного театру“, а пан Ян—родич моєї дружини і мій щирий друг.

Панна Зоя і пан Ян вітаються.

Ян. Прошу пробачити: я, здається, налякав вас своєю раптовою реплікою.

Зоя. Нічого.

Дан. Пан Ян дуже зацікавлений нашою розмовою?

Ян. Так... Кажете, панно, що талант—це той вищий присуд якого можемо позбутися тільки разом з життям?

Зоя. Так.

Ян. Це дуже гарно ви сказали... Дуже гарно... Але чим винувата людина, коли в ній поруч з таланом, це-б-то з покликанням до вищої мети, живуть ще другі заклики і становляться одно одному поперек дороги? Адже можлива дилема: або талант, або родина, або громадянство і т. д.?

Зоя. Від талану ніщо не може визволити нас, але талант визволяє від усього.

Ян. Це-б-то, по вашому, покликаний до вищої мети ні перед чим не повинен зупинятися?

Зоя. Так: ні перед чим!

Ян. Другими словами: йому все дозволено?

Зоя. Крім одного: невіри в свою долю і в свій талант.

Ян. Ой, панно, чи не бавитеся ви такими рішучими закидами? Багато є в житті людини такого, від чого не можна визволитися до самої смерті.

Дан. О, як багато...

Ян. І хоч не єдиним хлібом живе людина, але в такій же мірі не може вона жити і єдиним духом. І, крім того,

нікому невідомо: що більше важить на терезах вічної правди—чи найбільший твір генія, чи найменша сльозинка неповинної людини?. Мало ще, панно, пожили ви на білому світі...

Зоя. Я, пане, кажу не від життєвого досвіду і не від розуму, а тільки—від серця.

Ян. А по-за всім тим, як відрізнити, і в собі і в других, самовіру високого покликання од самопевности низького нахабства? Адже вони переплітаються на кожному кроці життя і логіка ніде так часто не помиляється, як тут.

Зоя. Це почувається по-за всякою логікою.

Ян (*саркастично*). Серцем? Ха! А хто більше помиляється, як не те „чуле серце“? (*Нервово ходить вперед і назад*). Ні, я вже знаю ці рішучі принципи і ці сердечні імперативи! Хто не чарується ними за молодих літ? Як-же: талан—абсолют! талан—воля! талан—надлюдина! І кожен вірить, що він—талан! А поживете то побачите, що всі ті гордовиті вигуки—тільки легенька піна над чорними безоднями дійсного життя... (*Незадоволено махає рукою*). Прошу пробачити. (*Виходить праворуч*).

Зоя. Пан образився?

Дан. О, ні! Не турбуйтеся: пан Ян—чудова людина, але він дуже нервовий і часом поводить не зовсім чемно. Він був надто нещасливий в своєму інтимному житті і це, здається, навіки загубило його великий музичний талан.

Зоя. Пан Ян—музика?

Дан. Так: він—композитор і—можу вас запевнити—не аби--який!

Зоя. А його твори?

Дан. На великий жаль, лишилися не написаними. Крім де-яких дрібничок. Він навіки поховав їх в трагічних глибинах своєї душі. Але коли вам доведеться хоч раз почути його імпровізацію, ви повірите, що то були великі речі.

Зоя. Я-би дуже хотіла почути.

Дан. А для цього вам треба якомога на довший час залишитися на нашому березі. До речі: може ви переїдете в наш дім? Ми всі будемо раді вам і в нас ви, напевне, матимете більший комфорт, ніж той, який дали вам в готелі.

Зоя. Я дуже дякую... але не можу скористуватися вашою ласкою... бо, крім вас, нікого не знаю у вашому домі...

Дан. Ну, це-дурниця! З паном Яном ви вже знайомі, а з моєю дружиною і донькою зараз познайомитеся. Тоді ми всі разом будемо просити вас до себе і ви не одмовитеся

Зоя. Але... ваша дружина...

Дан. Нічого злого ні про вас, ні про мене подумати не може. Я ніколи не дурив її, а ваше ім'я вона не раз чула від мене і відноситься до нього, напевне, з такою самою повагою, як і я. І як це буде чудово! Адже ви любите море?

Зоя. Надзвичайно!

Дан. Я люблю море більше від землі і від неба: земля—надто близька, небо—надто далеко, а море—це величний символ творчого духу, що відбиває в своїх глибинах небесні безодні і вічно б'ється в стисках земних берегів.

Зоя. А вам... не боляче що-дня бачити і чути цей довічний творчий заклик... і нічого не творити?

Дан. (з глибоким сумом). Про це, панно Зоя, багато де-чого може повідати вам море.

Зоя. О, я розумію вас...

Дан. На жаль, не кожний може розуміти це... Але мені здається, що море завжди відчуває, як тужить душа над його безмежним простором... як поривається слідом за його хвилями до нових берегів... або разом з ним дико реве і б'ється об скелі, яких не сила побороти... Море завжди і тишило мене і мучило... І все-таки я шалено люблю його простір! (З захватом кидається до дверей, розчинених на терасу). Ви подивіться: яка велич зараз над цим безбережним, гармонійним лоном! І який могутній, первотворчий хаос підніметься тут в годину бурі!

Зоя. Так і з творчою душею, пане Данило. Мені зараз хочеться прочитати вам поезію одного молодого автора.

Дан. Дуже прошу!

Зоя. Вона називається—

ДВА ЯНГОЛИ.

Над морем янголи летіли:
один—з мечем, другий—з трубою.
Над морем янголи летіли
і розмовляли між собою.

— Я море грізно розбурую!—
промовив перший з гордим рухом.
— Я море грізно розбурую
і возвеличу Творчим Духом!
— Я продзвеню над морем пісню!—
за ним другий промовив чуло.
— Я продзвеню над морем пісню,
щоб море бурі не забуло.

Дан. Чудово! Творчий дух прокидається на морі і серед бурі і серед тиші.

Зоя. Я сама положила цю поезію на музику і часто співаю її, коли буваю на морі.

Дан. Панно Зоя, а чом-би нам зараз не полюбуватися морем? День на прочуд гарний! А мій човен—коло тераси: гей, на весла! Хто може заборонити нам дихати вільним творчим простором?

Зоя. Я— з радістю!

З правого боку виходить пані Марина. Почувши останні слова Данила, вона на мент зупиняється, а потім рішуче йде вперед.

Дан. А... от і моя дружина! Дозвольте вас познайомити: це, Марино, та панна Зоя, про котру я не раз казав тобі, як про мій найсвітліший театральний спогад.

Мар. А, то це ви та білокучерявая Офелія, що навіки зачарувала мого Гамлета? Дуже рада познайомитися з вами *(Вітається з панною)*. Яким же чином ви попали в наш суворий північний край?

Зоя. Я люблю північ і море, і цей рік маю вільний час перед початком сезону—от і рішила відпочити на вашому березі.

Мар. То ви до нас—на короткий час, бо театральний сезон вже починається?

Зоя. Наш театр цей рік одчиниться пізніше: ми багато працювали літом і тепер де-який час будемо відпочивати.

Мар. В таких разі я дуже рада за вас: на нашому березі цей рік чудова осінь!

Дан. Радій, Маро, і за мене і за себе, бо панна Зоя, напевне, буде жити в нас, коли ти попросиш її.

Мар. Ну, звичайно!

Зоя. Дуже дякую: я подумаю про це.

Мар. Ви зупинилися в готелі?

Зоя. Так.

Мар. То, розуміється, в нашому домі вам буде далеко краще. Ми нічим не будемо заважати вам. Але... може панна приїхала... з ким-небудь?

Зоя. Ні, я сама.

Мар. Це дивно мені! Невже серед ваших прихильників не було такого, який міг-би супроводити вас під час вашої подорожі?

Зоя. Мені здається, що пані дуже зле дивиться на мою професію.

Мар. Мій погляд—дуже звичайний. Прошу пробачити коли він образливий для вас.

Дан. На цей раз твій погляд—як бачиш—розбивається живим фактом.

Мар. А ні трішки: всяким винятком лише підкреслюється загальний стан речей. Але чого ми не сядемо?

Дан. Ми як раз перед цим хотіли йти на човен.

Мар. То я... стою вам на дорозі?

Дан. Коли хочеш—ходім з нами.

Мар. Ні, я буду заважати вам: давнім друзям після довгої розлуки треба, насамперед, наговоритися на-самоті. Адже так, панно Зоя?

Зоя. Я маю з паном Данилом спільний поклик до мистецтва, але... спільних спогадів у нас дуже мало.

Мар. А як вам здається: що має більшу силу над душею людини—голос її покликання, чи музика „спільних спогадів“, це-б-то інтимної близькості на протязі, може, цілих років?

Зоя (*з фанатичним запалом*). Голос покликання—всесильний! Хто раз почув його, той вже не може не коритися йому. Той піде за ним і на кручі і в безодні...

Мар. Це—цілком фаталістичний погляд!

Зоя. Покликаний—це раб, але вільніший всіх на світі, і коли він захоче... визволитися з неволі свого покликання! то лише сам на себе накличе Божий гнів.

Мар. А ти, Данило, як думаєш про це?

Дан. Я, перш за все, думаю що велика більшість людей зовсім не має певного покликання. Навіть серед людей так званих вільних професій. Нахил в той чи інший бік—це ще не поклик до певної творчості. Тільки людина з великим таланом може почувати себе покликаною.

Мар. (нервово). Ну, і така людина, крім свого покликання, не може мати нічого більш великого і святого? Нічого такого, що могло-би наложити veto на самий голос покликання?

Дан. Можливо...

Мар. Ах, он як! Мені здавалося, що ти на це не так дивишся...

Дан. Але щирий талан—це дуже рідкий і нещасливий привилей людини.

Зоя. А хто щасливий на цім світі?

Дан. Ну, про це краще всіх може розповідати нам море! Маро, і ти з нами?

Мар. Ні, дякую: я лишуся дома.

Дан. То чекай нас на обід! Прошу, панно Зоя.

Данило і панна Зоя спускаються по терасі до моря. Пані Марина становиться коло дверей і задумливо дивиться їм вслід. Через де-який час з моря чується спів панни.

Над морем янголи летіли:
один—з мечем, другий—з трубою.
Над морем янголи летіли
і розмовляли між собою.

З правого боку виходить пан Ян: становиться поруч з Мариною і разом з нею дивиться на море в безмовній задумі. Пісня повільно віддаляється.

Ян. А ви чого не з ними?

Мар. (з суворою задумою). Трьом нам було-би тісно на човні... і на морі...

Ян. І на морі?

Мар. І на морі... і на світі, пане Яне... (Після довгої павзи). Ви розмовляли з цією панною?

Ян. Дуже мало.

Мар. Як вона показалася вам?

Ян. Надто одірваною від землі... Через таких людей часто виявляється фатум... грізний для других і для них самих.

Мар. Я побачила її тут в перший раз навіку, але мені здається, що я вже давно знаю її... що вона завжди жила в нашому домі... незримим привидом ходила по нашому берегу... русалкою плавала в нашому морі... Мені здається, що вона п'ять років стежила за моїм щастям і тільки чекала на слухний мент, щоби захопити його... Ох, пане Яне, велике лихо віщується серцем... Я боюся цієї кучерявої панночки...

Ян. Не турбуйтеся передчасно: вона показалася мені дуже доброю і чесною людиною.

Мар. Ах, не в тім річ!

Ян. А в чім же?

Мар. Адже вам відомо, що Данило ради мене покинув театр. Це сталося п'ять років назад. Тільки з цією умовою я згодилася бути його дружиною.

Ян. Це був великий злочин перед мистецтвом!

Мар. А, що мені до мистецтва! Воно може мати для своїх храмів сотні і тисячі прислужників, а для мого храму— Данило і жрець і Бог Єдиний. І, коли ми побралися, з яким тріумфом їхала я в цей палац! То був той день, коли од повноти щастя хотілося кинути сонцеві: стій і не рушай далі! Але минав час... і я з кожним днем все більш і більш бачила над якою безоднею поставила свій храм.

Ян. Це—доля всіх храмів, пані Марино. Це—вищий закон їх. Храми богам, і людям, і ідеям—всі будуються над безоднями! І що вище підноситься творчий дух їх, то глибше розкривається під ними безодня. З цього складається історія людства і вся велич і краса її—в цій довічній трагедії.

Мар. Я не розумію світових трагедій і буду боротися проти всіх законів за моє єдине право: бути щасливою! І я вже давно борюся, пане Яне: з самого того дня, коли переконалася, що Данило родився не для самої мене, що йому мало бути моїм коханим, а хочеться ще бути і артистом... О, чого тільки не робила я, аби побороти ту безодню, що загрожувала мені і моїй дитині... *(З сльозами в голосі)*, Я заливала її гіркими сльозами... засипала дорогими самоцвітами... закривала всіми розкошами свого жагучого молодого тіла... *(З плачем)*. Ах, Яне, як божевільно я кохаю...

Ян (зрушеним голосом). Заспокойтеся, Марино...

Мар. (погамувавши сльози). І до цього часу я перемогала... Данило хоч часом і поривався до сцени, але ми разом поборювали ці пориви і він старався навіть не казати мені про них.

Ян. То, може, так і надалі лишиться.

Мар. Я вже була певна в тім, що з часом він погодиться з своєю долею і буде цілком щасливим і моїм. Але ця панна... Який злий дух приніс її до нас!

Ян. Не розумію: чого ви так дуже боїтеся її.

Мар. Вам про неї нічого невідомо, пане Яне... Річ в тім, що я давно чула од Данила ім'я цієї панни і помітила, що вона для нього—ніби живий символ того вищого театрального мистецтва, до якого поривається душа його: образ цієї панни завжди будив в ньому тугу за сценою. Я не думаю, щоби він кохав її, але вона може цілком захопити його жадобою театральної творчості і тоді... все загине... все загине...

Ян. А чого ви так рішуче не хочете погодити свою любов до пана Данила з його сценичним таланом?

Мар. Про це я багато передумала і вже не раз балакала з вами. Не можу я з цим погодитися, пане Яне! І рада була-би, але не можу і ще раз не можу! Або я, або сцена і ніяких компромісів між нами бути не може!

Ян. Але...

Мар. Ні, ні, пане Яне, мені не треба ваших мудрих доказів, що я помиляюся, що це—злочин перед культурою або перед народом... Я вже чула це все не раз, але вірю тільки голосові свого серця, а він каже мені, що коли Данило піде на кін, то вже не вернеться ні до мене, ні до нашої дитини. Це—інстинкт мого кохання—розумієте?—і я не можу не довірятися йому.

Ян. Ви—надто жінка, пані Марино.

Мар. І нічого проти цього не маю.

Ян. А жінка все може розуміти... тільки не творчий дух.

Мар. Я поки-що не розумію лише одного: що привело сюди панну Зою? Можливо, що це—тільки нещасливий випадок. Але можливо і де-що інше.

Ян. Що саме?

Мар. Можливо, що вона закохана в Данилові, або бачить свою місію в тім, щоби вернути його сцені. Останній догад мені здається найбільш правдивим. Але як-би там не було, а без боротьби я не віддам його нікому і нічому! І боротися я буду всіми засобами! Рішуче всіми! (*Нервово ходить по кімнаті*).

Ян. Ох, пані Марино, на безповоротний шлях заводить серце! І де та мета, для якої годяться всі засоби? Не мета, а люди є такі, що для всякої мети виправдують всякі засоби. Стережіться, Марино, іти цим шляхом! Це—шлях титанів і шлях негідників! Для нормальної людини цей шлях заборонений.

Мар. Ах, Яне! Кожна людина робиться титаном, коли в неї виривають серце з грудей...

В цей мент з дверей, що виходять на терасу, з плачем вбігає Люся і кидається до матері.

Люся. Мамочко! Мамочко!

Мар. Що, моя дитино?

Люся. Тато не взяв мене на човен... Я гуляла на березі і бачила... як він з чужою панною поплив на море... Я кричала, щоби і мене взяли... а вони поплили далі... Тато не любить мене... Я так не хочу...

Мар. (*надзвичайно вражена*). Цить, моя донечко... моя любая... моя єдина... тато вернеться... тато буде з нами...

Тремтячими руками пригортає пані Марина до свого лона Люсю, жагуче цілує їй личко, руки, голубить зі сльозами на очах і несе до других покоїв.

Пан Ян робить кілька кроків за нею, потім зупиняється і з сумною задумою дивиться їй вслід. З моря ледве ледве доноситься спів панни Зої:

Я море грізно розбурую
і возвеличу Творчим Духом!

Ян. Сталося.

АКТ ДРУГИЙ

Там же.

Надвечірній час. За вікнами заходить сонце і червонить далеч моря.

Пан Ян, з люлькою в зубах, сидить в фотелі.

Данило, ходить по кімнаті.

Дан. Бути чи не бути?—от в чім моя трагедія, пане Яне!

Ян. Недарма роля Гамлета була коронною в вашому репертуарі.

Дан. О, я любив цю ролю!

Становиться в позу, як на сцені, і з насолодою декламує з „Гамлета“:

Що вище для душі: покірливо
терпіти глум ворожої фортуни,
чи проти моря бід повстати разом
і в боротьбі рішучій подолати?

Ах, пане Яне! Чи може бути що-небудь вище від тої насолоди, якою переповнюється вся істота артиста в час сценичної гри?

Ян. Напевне може, пане Данило, а то-би ви по цей час були на сцені.

Дан. Ні, це—не доказ: це—ряд трагічних непорозумінь. Нічого вищого не може бути, як давати тіло і кров найвищим проявам творчого духу... що-дня виривати з душі святий огонь і кидати його в темний натовп з громом і блискавкою всесильного бога... О... я тремчу од самої думки про це!

Ян. Коли я чую од вас такі речі, мені робиться боляче і образливо за вас і за всіх тих, що родилися творцями.

Дан. І які ще невідшукані скарби, які нерозгадані таємниці заховані в чуді театрального мистецтва!

Ян (продовжуючи свою попередню думку). Подумайте тільки: скільки всяких перешкод на творчих шляхах? Один

цілий вік бореться з голодом, другий—з державною владою! третій—з громадянськими традиціями і так—без краю! А любов, родина і безліч всяких других трагедій! Щасливий наш бог, коли в скарбницях культури лишається хоч десять відсотків від того, що губиться на цих тернистих шляхах, або заноситься творцями в могили!

Дан. Для творчої душі це, розуміється, велика трагедія—почувати себе під владою тої чи іншої необхідности. Але чи не гірше їй тоді, коли ця необхідність живе в ній самій... коли бачиш її, проклинаєш... і сам же мусиш надавати їй сили.

Ян. Ну, це вже танталові муки!

Дан. (з болем). Але доки, доки це буде?

Ян. Я думав, що ви вже помирилися з обставинами свого життя і не турбуєтеся такими питаннями.

Дан. Як можна помиритися з своїм духовим самогубством? І як не турбуватися тим, ради чого родишся на цей світ?

Ян. Ну, пане Данило, що до мети нашого народження, то нам нічого певного про це невідомо. Ми знаєм лише фізичні причини його.

Дан. Ні: талан—це найпевніша мета! І мета і присуд на цілий вік! І вам, пане Яне, це відомо краще ніж кому другому.

Ян. А, про мене що казати! Я—гримаса творчого духу... карикатура на генія... А от на вас—разом сумно дивитися... Особливо—в останній час...

Дан. Я сам не розумію, що робиться зо мною в ці дні!

Ян. Невже таки ви не можете ніякими засобами розв'язати той вузол, який самі зав'язали кругом себе?

Дан. Як бачите!

Ходить по кімнаті і знов декламує з „Гамлета“, але тепер—з щирою і гіркою задумою:

Так роздум робить нас нікчемними!

Так пишний цвіт могутніх замірів

під холодом даремних дум марніє,

і гине сміливість великих поривів

і з слів не родяться діла...

Ян. Але мусить же бути вихід з цього замороженого кола! Невже є такий закон, щоби людина чекала Божої кари

і ні на крок не могла-би посунутися од неї ні вперед, ні назад?

Дан. Можливо, пане Яне...

Ян. Ні, коли і є такий проклятий закон, то не для всіх.

Дан. Але для кого ж?

Ян. Для вас і... для мене...

Дан. Це-б-то для тих, що дозволили зарити свій талан в землю?

Ян. Можна сказати інакше: для тих, кого доля поставила на роздоріжжі між малою людиною і великим творцем.

Дан. А вам, пане Яне, не здається, що це—дуже погана порода людей?

Ян. Тому-то вони і караються більше других.

З правого боку входить Люся.

Люся. Тато, подивися, яке сьогодні море червоне!

Дан. Я бачу, донечко.

Люся. Як кров!

Дан. Це перед великою бурею.

Люся. Я хочу подивитися, як сонце потоне в морі.

Дан. Піди, любая, подивися.

Люся виходить через терасу.

Ян. А панна Зоя рішуче відмовилася поселитися в нас?

Дан. Рішуче.

Ян. А який час вона пробуде тут?

Дан. Дуже короткий: ще кілька днів. А проте... вона може продовжити свій відпочинок до того часу, коли піде на негоду. А чого це цікаво панові?

Ян. Так... асоціація ідей: ви перед цим нагадали про бурю, а я подумав... про пісню панни Зої...

З правих дверей входить пані Марина. Вона з перших же кроків нервується і через те більш рухлива, але старається подавити свій нервовий настрій і затримати свої поривчі рухи.

Мар. Я думала і панна Зоя з вами! Що це вона так забарилася? Ми хотіли цього вечора погуляти на морі.

Дан. Пан Ян тільки що згадував про неї.

Мар. З тугою і надією, пане Яне?

Ян (*ніби про себе*). Я сказав-би: з одчасм.

Мар. (*з нервовим сміхом*). Ну, що ви! У прислужниць Мельпомени чоловіки ваших років користуються найбільшим поспіхом! Запевняю вас, пане Яне!

Дан. Марино, панна Зоя—наша гостя...

Мар. Я це дуже добре знаю, мій любий!

Дан. І все-таки ображаєш її?

Мар. Перш за все, панни Зої тут немає, а потім я кажу не про неї, а взагалі про жінок, звязаних зі сценою.

Дан. В таких разі ти погано дивишся на храм Мельпомени і забуваєш, що твій чоловік... теж належить до жерців його.

Мар. Дуже помиляєшся: доки ти мій чоловік, ти належиш мені, а не Мельпомені.

Дан. (*ніяково*). Я хотів сказати: належав... раніш...

Ян. Раджу вам залишити цю тему, бо ні до чого доброго ви не договоритесь!

Незадоволено махає рукою і виходить праворуч.

Мар. А ти дуже жалкуєш за своїм минулим?

Дан. Мене ніхто не силував покидати театр: я сам так захотів.

Мар. (*підходить до нього*). Не в тім річ, Даню... Чого ти не хочеш бути щирим зо мною? Адже ти розумієш про що я питаю тебе?

Дан. Розумію, Маро... але про що тут балакати? Ти сама бачиш, як часом вся душа моя поривається до сцени... але що з того? Я дав тобі слово і буду вірним йому.

Мар. А як-би я сама захотіла визволити тебе з неволі свого кохання і запропонувала вернутися в театр—ти покинув би... і мене... і наше дитя?

Дан. Ах Марино, навіщо ці слова? Доки ти любиш мене, ти цього не зробиш і нема чого про це балакати.

Мар. (*пригортається до нього*). Мій любий Данилко! Чи ти знаєш, як мені часом боляче за тебе... Як би я хотіла в своїх сльозах потопити всі смутки твої... Ти віриш мені, любий?

Дан. Вірю, коханая...

Мар. (з жагучими цілунками). Але чим же я винувата, що так шалено кохаю тебе? Що ні з ким і ні з чим не можу поділитися жадним твоїм поривом! жадним жестом! жадним атомом твого тіла і душі! Даню... хороший мій... зрозумій же мене... пробач мені всі божевілля мого серця... Адже воно кожною краплиною своєї крові належить тобі... тільки тобі... мій єдиний... мій коханий... Ну, скажи, що ти любиш мене! Що ти—хоч не зараз! хоч з часом!—простиш мене...

Дан. Моя дорогая! Хіба я мало зробив для того, щоби переконати тебе в своїй любові? Я подарував тобі свій найбільший і найсвятіший скарб—свій талан. І не ти винувата передо мною, а я сам... винуватий перед собою і перед тим, хто дав мені талан.

Мар. Але той, хто дав тобі талан, той дав і любов, і не ти винуватий, що вони не поділилися тобою.

Дан. Може і не сам я винуватий, але покараний за це буду тільки я.

Мар. Покараний... Моя любов—твоя кара?

Дан. І кара і нагорода, Марино.

Мар. Але раніш ти не казав мені цього.

Дан. Може і не казав... Але і раніш було так само, як тепер.

Мар. Ні, Данило, ти став другим. Я почуваю, що ти не щирий зо мною. І я знаю... хто причиною цього...

Дан. Ти ревнуєш мене до панни Зої?

Мар. І маю право на це.

Дан. Панна Зоя—чиста, як кришталь!

Мар. І ти щиро це кажеш?

Дан. Як перед Богом!

Мар. Але чого вона з'явилася тут?

Дан. Відпочити перед новим сезоном.

Мар. Не будь, Данило, такою дитиною! Вона прибула до тебе, або за тобою! Цього тільки сліпий може не побачити!

Дан. (обурений). Як ти смієш це казати мені!

Мар. Смію, бо бачу те, чого ти не хочеш побачити!

Дан. Панна Зоя п'ять років дихала повітрям, отруєним всіми міязмами культурних центрів і театральних лаштунків; і жадна порошок не пристала до неї! А ти... мені гидко і соромно за тебе!

Мар. Постій, Данило: я не кажу про панну Зою нічого поганого. Але може того і не пристав до неї театральний бруд, що вона хотіла бути чистою... перед тобою? І будь вона хоч самим янголом, все-таки вона—мій ворог! Розумієш: мій лютий ворог! І я мушу... я мушу... Ах! я зовсім божеволію...

Дан. (*вражений*). Стривай: як ти сказала? Хотіла бути чистою передо мною... і п'ять років...

Мар. А ти і не подумав про це?

Дан. Та ні! Цього не може бути! П'ять років...

Мар. А коли це так?

Дан. (*дуже схвильований*). Тоді... тоді... о... я не знаю—що тоді...

Раптом виходить на терасу. Пані Марина де-який час стоїть нерухома, з великою мукою на лиці, а потім з одчаєм ламає руки і нервово ходить з кутка в куток.

З лівого боку входить панна Зоя. Побачивши її, пані Марина здригується, але зараз же бере себе в руки і з ласкавою усмішкою іде на зустріч панні і вітається з нею.

Мар. Я вже давно чекаю вас. Ви пам'ятаєте: ми вмовилися сьогодні рушити на море?

Зоя. Я до ваших послуг.

Мар. А я вже думала, що ви забули про це: ви так довго не приходили...

Зоя. Мене дуже вразив сон і я цілий день—ніби під його гіпнозом...

Мар. (*нервово сміється*). Ну, що за дурниці! Хіба ви вірите снам?

Зоя. Я не вірю... але на цей раз такий сон...

Мар. Ну, який же сон? Ви дуже зацікавили мене.—Сядемо.

Зоя. Я в перший раз побачила свою матір.

Мар. Як-то в перший раз?

Зоя. Я зовсім не пам'ятала її: вона померла на другому році мого життя. І по фотографіям, які залишилися після неї, я не могла яскраво в'явити цей дорогий образ. А цієї ночі я побачила...

Мар. Як же ви побачили?

Зоя. Мені снилося, що я хотіла іти до вас. А мама—я бачу тепер кожную рисочку її доброго, старечого лица!—

мама стала мені на дорозі і промовила: вернися, донечко! Надінь білеє убрання, помолися Божій Матері, а тоді вже йди своїм шляхом... Я хотіла вернутися і прокинулася.

Мар. (*вражена*). Дивний сон!

Зоя. І перед тим, як іти до вас... я все зробила, що казала мені мама.

При цих словах пані Марина раптом кидається до панни і гаряче цілує її.

Мар. Люба моя... мені жалко вас... ви ніколи не бачили вашої мами... не чули жадного маминого слова... і от на цьому березі... О, любов матері! вона і з того світу доходить до коханої дитини... Ах, панно Зоя... і я матір... і я хочу щастя своїй доні... (*Закривається хусткою і плаче*).

Зоя. І я плакала сьогодні, пані Марино... І сама не відала чого... Іноді душа не хоче повідати розумові ні про своє горе, ні про свою радість.

Мар. І душа ніколи не помиляється: ні тоді, коли плаче, ні тоді, коли сміється.

Зоя. Я вірю цьому і плакала сьогодні од щирого серця.

Мар. Біднесенька моя... Яка сувора доля в своїх немінучих присудах!

Зоя. Я вірю в немінуче і нахилию перед ним голову.

Мар. Тяжко почувати над собою ворожий присуд долі, але ще тяжче... бути її караючою рукою... (*погамувавши сльози*). А все-таки... мусимо рушати на море... Ох, панно Зоя, багато нерозгаданого і дивного на цім світі і нікому невідомо над якими безоднями ходить він...

З тераси входить Данило.

Мар. А от і Данило! Я залишу вас на кілька хвилин, а потім—на море! (*Виходить праворуч*).

Данило вітається з панною Зоєю.

Дан. Ви сьогодні во всьому білому, як світлий привид.

Зоя. Так наказала мені мама.

Дан. Яка мама?

Зоя. Моя: я бачила її у сні... Але ви сьогодні не радісний, пане Данило. Що сталося з вами?

Дан. Нічого... такого...

Зоя. І пані Марина дуже нервується...

Дан. А ви все-таки хочете погуляти з нею по морю?

Зоя. Я обіцяла пані Марині.

Дан. І неодмінно сьогодні?

Зоя. Так хоче пані Марина.

Дан. Панно Зоя, залишіться на цей вечір на березі.

Зоя (здивовано). Чого так?

Дан. Сьогодні море якесь жахливе. Дивіться: ніби кров розлилася по ньому! І вітер почав дуги... А коли вже ви обов'язково хочете поплавати, то візьміть і мене з собою, бо вдвох з Мариною вам небезпечно.

Зоя. Це буде залежати од пані Марини.

Дан. Я запропоную їй... А від вас я хотів-би тепер дізнатися про ту розмову, яку я забув, а ви мали нагадати мені. Пам'ятаєте: в зв'язку з вашою душевною чистотою?

Зоя. Так, тепер я можу нагадати вам... Це було в той день, коли ви залишали наш театр і прощалися з трупкою. Як вам відомо, я була тоді ще зовсім дівчинкою. Ви положили руку мені на плече і пророкували великий сценічний успіх. А я висловила надію знов побачити вас на сцені. От тоді-то ви і промовили:—Я міг-би вернутися сюди тільки в тім разі, як-би був певен, що такий талант, як, наприклад, ваш, може тут не загинути!—Я не зрозуміла тоді: як-то я буду мати великий успіх, коли мій талант мусить загинути? І ви пояснили мені, що в сучасному театрі успіх веде щирий талант до загибелі.

Дан. Я і зараз так думаю!

Зоя. Тоді я запитала вас: скільки років треба для загибелі мого талану і, коли він не загине, то як я можу переконати вас в тім? І от ви відмовили:—махімум п'ять років і досить кинути на вас один погляд, щоби побачити, що з вами сталося за цей час!—

Дан. Тепер я пам'ятаю! Все пам'ятаю, як сьогодні! На ці слова ви нічого мені не відмовили і тільки міцно потиснули мою руку.

Зоя. Так, але я дала собі слово переконати вас, що щирий талант може не загинути і на сучасній сцені. І от... через п'ять років ви бачите мене...

Дан. Великий Боже! Хто-би міг подумати, щоби випадкової розмові ви надали такої великої ваги?

Зоя. Для мене було великим кожне ваше слово... Але річ не в тім: я хочу тепер знати—хто з нас правий?

Дан. Ви, панно Зоя! Тисячу разів ви! П'ять років сценічного поспіху не наложили на вас жадної вульгарної ризочки! Це—подвиг! Це—ваш великий подвиг!

Зоя. Але нагородою за цей подвиг може бути... тільки ваш поворот в театр.

Дан (з мукою). О, панно Зоя...

Зоя (з силою). Пане Данило! Ви мусите вернутися в театр. Не можна кидати жертovníк тільки через те, що він не горить таким огнем, якого вартий бог його. Великий гріх одцуратися свого бога в той час, коли його з глумом рослинають на тисячах хрестів!

Дан. Але чого раніш ви не казали цього? В той час, коли ще не проспівав мій третій півень?

Зоя. Що могли значити для вас слова такої маленької людини, якою була я в той час? Я хотіла надати своїм словам якомога більшої сили і тільки через п'ять років одважилася промовити їх.

Дан. Як це все надзвичайно!

Зоя. І хіба ви не бачите в цьому вищої волі? Хіба не той послав мене сюди, хто дав вам кращий із своїх дарів і про кого ви не мали сили забути на протязі п'яти років?

Дан. Але тепер вже пізно, панно Зоя... надто пізно...

Зоя. Чому?

Дан. Я вже не вільний распорядитися собою: я маю обов'язки перед дружиною і перед дитиною.

Зоя. Хіба не можна помирити їх з театром?

Дан. На великий жаль...

Зоя. Я на колінах буду просити пані Марину...

Дан. Борони вас, Боже! Цим можна тільки роздратувати її.

Зоя. Але це ж—божевільний егоїзм!

Дан. Що поробиш!

Зоя (з запалом). В таких разі мусите все покинути, все побороти в собі і визволити свій творчий дух! Це—ваш єдиний вихід! Єдиний порятунок! Ви не можете живим заривати себе в землю!

Дан. Те, що я зробив, я сам зробив.

Зоя. То був лише один помилковий крок на вашій творчій дорозі. Не можна випадковою помилкою виправдувати неправду цілого життя.

Дан. Неправду?

Зоя. Неправду, пане Данило! Бо щиро покликаний може належати лише своїй творчій душі, а не тим, що хотять задушити її.

Дан. Але що робити, коли тепер моя творча правда буде для других великим горем і неправдою?

Зоя. Голос покликання—голос Божий! І коли він веде нас навіть через кров і сльози, мусимо йти за ним. За це повинен відповідати той, хто кличе. Покликаний не належить ні сам собі, ні другим, а тільки своєму таланові.

Дан. Я щиро заздрю, панно Зоя, вашій творчій вірі, вашій рішучості, але сам... не почуваю в собі ні тої, ні другої. Треба бути таким же „чистим серцем“ як ви, щоби так довірялися голосові свого покликання. Але я не маю такої небесної чистоти: я пізнав, що таке любов... І я боюся, що коли піду вашим шляхом, то вже не зможу ні вернутися назад, ні йти ним до краю.

Зоя. Пане Данило... дозвольте мені бути вашим янголом хоронителем... Я радо загину сама, але вас до загибуні не допущу.

Дан. *(дуже зрушений)*. Ах, що ви робите з моєю душею... Я не можу дивитися на вас без сліз... *(Бере її руку і кілька разів щиро цілує)*. Дякую вам... всею душею дякую...

Зоя. Я боюся за вас: Божий гнів—дуже грізний для покликаних до вищої мети. *(Зі сльозами в голосі)*. Пане Данило... я благаю вас залишити цей беріг! Не думайте, що ці мури захищують вас од очей розгніваного Бога. О, ні—Він буде кликати вас що-дня і що-ночі і не дасть вам жадної щасливої години, доки ви не повернете йому назад той дар, з яким народилися на цей світ. Навіщо ви робите своїм прокляттям те, що мусить бути вашим благословінням?

Дан. *(благаючим голосом)*. Панно Зоя... ради всього святого... Я більше не можу... моя душа розривається з одчаю... Я почуваю себе так, ніби підо мною провалюється земля і я не можу зробити жадного кроку ні вперед, ні назад... О, яка мука бути покликаним...

Зоя. І яка радість, пане Данило! Яким значним робиться тоді кожний прояв нашого життя! Як далеко відходять од нас всякі дрібниці, всякий бруд життєвий...

З правого боку входить пані Марина, а трохи згодом— пан Ян.

Мар. Ну, панно Зоя, я готова!

Дан. Марино, я радив-би вам на цей вечір залишити вашу подорож: на морі піднімається хвиля і я боюся...

Мар. То тобі, любий, так здається: море хвилюється не більше того, як і ранком.

Дан. Все-таки краще, аби ви взяли мене на весла.

Мар. Ах, он в чім річ! То ти з цього і починав-би! Але щиро дякую: на цей раз ми хочемо самі помірятися силами з морськими безоднями і чоловічої допомоги нам не треба. Адже так, панно Зоя?

Зоя. Я проти цього нічого не маю.

Ян (*вітається з панною*). Мені дуже подобалася ваша пісня на морі.

Зоя. Я теж люблю її.

Мар. То ви сьогодні... ще раз проспіваете її, коли ми будемо на морі.

Зоя. Коли пані так хоче...

Мар. А вам самій хіба не хочеться?

Зоя. Мені сьогодні невесело...

Мар. Ну, дурниці: на морі ваш сум развіється!

Ян. Так: на морі тонуть всі печалі... Пане Данило, хіба і нам рушити слідом за ними?

Дан. Я дуже радо!

Мар. Ні, ні! Ви мусите залишитися на березі, щоби вітати нас з щасливим поворотом і з перемогою над жахливими безоднями!

Ян. А через який час чекати на ваш поворот?

Мар. Через годину... А може і через дві: це буде залежати... од нашого настрою.

Ян (*з підкресленим патосом*). Ну, коли так, то хай буде так! Ми запалимо на терасі огонь, наллємо наші келихи дорогим вином і будемо вітати тих гордих духом, що кидають

виклик грізним безодням і з дитячим реготом будують над ними храм свого щастя!

Мар. Vivat, пане Яне!

Зоя. Пане Данило, і ви мусите вітати тих, що боряться з безоднями і кидають на дно моря свій вільний спів!

Дан. Я буду вітати ваш поворот, а ваш спів, панно Зоя, долетить до мене і зо дна моря.

Зоя. Тепер—можна рушати, пані Марино!

Мар. Так, панно Зоя, будемо рушати! Це виходить чудово: кинути спів на дно моря і тим подолати безодню! Так, пане Яне?

Ян. Так, пані Марино! Але пам'ятайте: vae victis!

Пані Марина і панна Зоя спускаються по терасі до моря. Данило виходить за ними на терасу і довго дивиться їм вслід. Пан Ян становиться на дверях, що виходять до моря, і так само дивиться на одпливаючих.

Червоний захід поволі погасає.

Згодом пан Ян повертається і задуманий ходить вперед і назад, з люлькою в зубах. Входить Данило і, ніби пригнічений важким тягарем, опускається на фотель.

Дан. Який тяжкий вечір...

Ян. І ще невідомо, як він скінчиться.

Дан. Я не розумію про що ви кажете...

Ян. Тим краще для вас і для всіх нас.

Дан. Я дуже натомився... Нічого не робив, а почувую себе так ніби цілий день бив тяжким молотом... *(Після довгої павзи)*. Чого Марині так захотілося погуляти з панною Зоєю сам-на-сам?

Ян. Пані Марина дуже цікавиться панною Зоєю.

Дан. Але поговорити на самоті вони могли-би і на березі.

Ян. На морі краще.

Дан. Чим?

Ян. Більше простору... і всяких можливостей...

Дан. Про які можливості ви кажете?

Ян. Про всякі, пане Данило.

Дан. Я не розумію вас... *(Тиша)*. Пане Яне, що таке доля?

Ян. Це-те, що відкривається нашому розумові надто пізно.

Дан. Пізно... Яке це сумне слово... Я не знаю нічого сумнішого від цього слова..

Ян. Ні, пане Данило, я дожив до слова ще більш сумного.

Дан. Якого?

Ян. Ніколи.

Дан. Ніколи?

Ян. Так: ніколи.

З моря доноситься спів панни Зої:

Я продзвеню над морем пісню
щоб море бурі не забуло.

Пан Ян підходить до вікна і чорним силуетом застигає коло нього, задивлений на море. Данило одкидається в фотелі і, ніби зачарований, слухає далекий, мелодійний спів.

Вечерова сутінь.

АКТ ТРЕТІЙ

Там же.

Темний осінній вечір.

На морі—буря: з диким ревом і стогоном б'ються об беріг хвилі і розлютований вітер з шумом і свистом кидає в вікна пожовклим листям. Над морем місяць—круглий і жовтий, як лице мертвого—раз-по-раз провалюється в наляканих хмарах.

Пан Ян сидить за роялем і з чорним захватом імпровізує грізний і дикий гімн бурі. Лице його—бліде і часто кривиться гримасою, а очі—запалені божевільним екстазом.

Через де-який час з правих дверей показується Пані Марина: як привид грішної душі, прихиляється вона до стіни і, одкинувши назад голову, ніби кам'яніє з лицем, покривленим мукою і блідим жахом. Потім з стогоном простягає руки до пана Яна.

Мар. О... що ви робите... пане Яне, що ви робите... перестаньте... ради Бога... я благаю вас...

Підходить до пана Яна і бере його за плече.

Мар. Пане Яне... ради всіх святих... в такий жахливий час...

Пан Ян ще раз несамовито б'є по клавішах, а потім раптом схоплюється, і, як божевільний, регочеться. Далі кидається до пані Марини.

Ян (з грізним сарказмом). Ха—ха! Vivat, тим що боряться з безоднями! Vivat, тим що на трупах ставляють свої трони!

Мар. Що з вами, божевільний!

Ян. Vivat, пані Марино! Але навіщо цей жах? Ці перелякані очі? Ці тремтячі руки? Ха—ха! Що робиться тепер з вашим жагучим серцем! Чом же тепер не кинете ви гордих викликів оцій бушуючій безодні, що хоче проглинати вас з вашим храмом?

Мар. О... Боже... за що ви мучите мене?

Ян. Ха—ха! Тепер-би вам запалити лямпадку перед образом Пречистої, набожно стати на коліна і тремтячим голосом молитися за гріхи свої! А до того... і всі засоби годяться! і ніякі безодні не в силі зупинити!

Мар. Пане Яне! Опам'ятайтеся! Про що ви кажете?

Ян. Про вас! про себе! про всіх! Хочемо боротися, творити, будувати храми своїм богам! А коли на наші білі ручки впаде хоч одна краплина чужої крові—ми вже не відаєм, куди діватися од жаху! Ми вже готові тоді свою кров до дна виточити за той гріх! Ми вже тоді готові самі себе распинати перед лицем ображеного Бога! Що-дня, що-години, тисячу разів і тіло і душу будемо прибивати до праведного хреста, доки він не роздавить нас, як нікчемних черваків! О, паскудники!

Мар. Пане Яне... ради Бога... заспокойтеся...

Старається посадити його. Пан Ян сідає на софу і деякий час мовчить, лише тяжко переводить дух. Потім починає розмовляти своїм нормальним тоном.

Ян. Пробачте мені, пані Марино: ви з'явилися як раз в такий час... і я висловив вам те, чого не дограв...

Мар. Ви грали щось жахливе... Це було над мої сили...

Ян. Я грав про самий великий мент мого життя... Самий великий і самий болючий..

Мар. А що сталося з вами в той мент?

Ян. Я пізнав тоді: що таке любов до свого дитяти?

Мар. Я не розумію...

Ян (після довгої павзи). Це сталося саме в той день, коли я вернувся з Риму, де цілий рік студював музику... Прибувши до рідного міста, я зараз же кинувся одшукувати свою дружину: за рік перед тим—ви, може, чули про це? —я був покинув її... недужою... без куска хліба... і з двома дітьми на руках: хлопчикові був п'ятий рік, а дівчаткові другий... (З сарказмом). Цього, бачите, вимагав мій музичний талант! Я мусив бути великим творцем і мав право ні з ким і ні з чим не рахуватися! А жінка і діти хотіли їсти і примушували мене в поті чола свого добувати хліб наш щоденний. От я—після дикої боротьби з самим собою—і покинув їх.

Мар. —Боже мій, яка буря! —А чого ви так бідували адже ваші родичі були дуже багатими?

Ян. З родичами я розійшовся ще раніш: теж з приводу різних поглядів що до мети мого життя. Але тут я був цілком правий...

Мар. Ну, так що ж з вами було в той день?

Ян. На колишній квартирі ні жінки, ні дітей моїх вже не було і я мусив іти до наших родичів за їхньою адресою і от... на одному брудному бульварі я побачив своїх дітей... Нічого святішого і нічого страшнішого мені не доводилося бачити...

Мар. (здрігується).—Який скажений вітер!—

Ян. Я пізнав їх, або краще сказати—почутив їх з першого погляду: якась невідома сила одразу переконала мене, що ці голяки—мої діти. Але де-який час не хотів сам собі вірити: одгоняв од себе цей жах... (Після павзи). Хлопчик—мій чорноголовий Славик—ішов попереду і вів за ручку дівчинку... Її звали Галинкою... А другу ручку він простягав до подорожніх...—Подайте нам п'ятачок!—жалібно голосили мої янголятка—нема в нас ні мами, ні тата...

Мар. Який жах!

Ян. Я кинувся до них як божевільний: впав на коліна, цілував ім голі, забруднені ніжки, бився головою об землю...

Мар. Бідний Ян! (Цілує його в голову).

Ян. (витирає хусткою сльози). О... пані Марино... велике горе треба пережити людині, щоби заглянути в найглибші таємниці душі... (Після павзи). Тільки на другий день, в лікарні, привели мене до пам'яті...

Мар. А ваші діти?

Ян. Я надто пізно вернувся до них: вони застудилися і через короткий час померли... одно за другим... І поховали їх без мене: я ще не міг піднятися з ліжка...

Мар. Ах, так от про які трупи ви казали перед цим! Мені боляче за вас, Яне...

Ян. З того часу я вже не міг бути музикою... і от тепер невідомо, за що буде карати мене Судія Всеправедний: чи за той талан, що я в землю зарив, чи за тих неповинних людей, які загинули разом з таланом моїм?

Голос Люсі з дальших покоїв—„Мамо! Де ти? Іди сюди!“

Мар. Я зараз! Зараз! Люся в бурю боїться без мене... Ох, Яне, як не як, а ваше горе в минулому, а от моє.. (здрігується). Який жакливий бурун (Павза). Пане Яне, що робиться з Данилом? Після тої... катастрофи на морі він став сам не свій.

Ян. Як?

Мар. Хіба ви не бачите? Він поблід, нервується, мало спить... І став тікати од нас: весь час—або на морі, або коло моря... А минулої ночі тільки перед світом ліг одпочивати... І от зараз—яка буря, а він ходить по-над берегом... Я боюся, Яне... Покличте його... Не можна в такий час лишатися самому... коло бушуючого моря.

Ян. Я можу покликати, як що пані так хоче. Але... голос людини надто слабкий, коли на морі підніметься буря. Мені здається, що ви, Марино, дуже помилилися, коли гадали, що пан Данило потопить в морі свою тугу за театром: вам-би було поселитися серед німої пустелі, а не коло шумливого моря.

Мар. Тепер я сама думаю про це, але боюся... що вже пізно... Яне підіть до нього! Я дуже прошу вас! Нагадайте йому про Люсю: адже він знає, що вона боїться бурі! Скажіть, що вона не може заснути без нього... що вона кличе тата до себе... Ви скажете йому про це?

Ян. Я можу сказати і про це. Голос дитини можна почути і серед бурі.

Пан Ян виходить ліворуч. З правого боку входить Люся: боса, в самій сорочечці.

Люся. Мамочко, де ти?

Мар. Я тут, моя донечко! (Бере її на руки і сідає в фотель). Чого ти не спиш?

Люся (пригортається до матері). Я боюся без тебе.

Мар. Не бійся, моя любая: я з тобою.

Люся. А чого тут темно?

Мар. В бурю не треба світла... Так краще, моя крихотка...

Мовчання.

Люся. Мамо, а де наш тато?

Мар. Тато зараз прийде сюди.

Люся. Я цілий день не бачила його.

Мар. Він коло моря... Він зараз прийде, любая...

Мовчання.

Люся. Мамочко!

Мар. Що, моє дитятко?

Люся. Що то стогне над морем?

Мар. То вітер, донечко.

Люся. Ні: то—душа панни Зої.

Мар. Бог з тобою, моя милая! Що ти кажеш!

Люся. Мені нянька казала, що коли піднімається буря,
над морем стогнуть душі потоплених.

Мар. Не вір цьому, моя дорога.

Люся. А деж ділася душа панни Зої?

Мар. Не знаю, доню.

Люся. А я знаю: вона тепер в раю.

Мар. Може і в раю... Не будемо про це балакати...

Мовчання.

Люся. Мамо, ти чуєш: знов застогнала.

Мар. То вітер, любая, вітер...

Люся. Мені жаль панни Зої.

Мар. Не думай про неї.

Люся. А тобі хіба не жаль її?

Мар. О... Боже... забудемо про неї... забудемо, моя донечко... І татові ти не нагадуй про неї... Чуєш? Ніколи не нагадуй!

Люся. Чому?

Мар. Ми всі хочемо забути про неї.

Люся. І тато хоче забути?

Мар. І тато.

Люся. Бідна панна Зоя!

Мар. Мовчи..., мовчи-бо... моя донечко... моя рідная...

Люся. Ой, мамочко! Не дави так: мені боляче.

Мар. Я не буду, доню... Я не буду...

Мовчання.

Люся. А тата немає.

Мар. Він зараз буде тут, моя кохана.

Люся. Мамочко, тобі холодно?

Мар. Ні, доню.

Люся. А чого ти тремтиш?

Мар. То тобі так здається.

Люся. Ні, в тебе тремтять руки і ноги. Я знаю, мамочко: ти боїшся.

Мар. Кого мені боятися?

Люся. Панни Зої.

Мар. О. Боже мій! Що це за муки... Ходімо спати, доню... Ходім, моя малесенька...

Ніжно голубить і несе її в дальші покої.

На сцені де-який час немає нікого. Море бушує ніби ще з більшою силою. Згодом входять: Пан Ян і Данило.

Дан. Навіщо ви привели мене сюди?

Ян. Я вже казав вам: пані Марина і Люся дуже турбуються про вас.

Дан. О; я знаю турботи пані Марини!

Ян. Та і взагалі... од бурі треба ховатися в затишок.

Дан. Од тієї бурі, що на морі. А од тієї, що піднімається з глибин душі... в який затишок можна заховатися?

Ян.. Для такої бурі кращий затишок—час. Почекайте, пане Данило: всяка буря з часом проходить.

Дан. Ні, пане Яне, моя буря буде бушувати, доки я напевне не буду знати...

Ян. Про що?

Дан. Про те, що сталося на морі в той вечір, коли потонула панна Зоя: чи то—нещасливий випадок, чи—свідомий злочин?

Ян (*незадоволено*). А, годі вам мучити і себе і других цим зайвим питанням! Що сталося—те сталося! Назад ріка не потече. А яким чином сталося—про це можна і не питати.

Дан. Ні, ні, Яне! Я не можу не питати про це: в цьому запиті тепер весь жах мого життя! Він пече мій мозок! Він гонить мене відси на край світа! І цієї бурі ніякий час не може заспокоїти! Я мушу знати: як це сталося?

Ян. То запитайте про це на дні моря!

Дан. Що ж... коли на землі ніхто не скаже правди, то доведеться шукати її... хоч-би і на дні моря.

Ян (*чуло*). Гай-гай, пане Данило! Не такі бурі проходили—прошумить і ваша з часом... А про те, що лишилося на дні моря, вам краще всього... забути навіки.

Дан. Нізащо, пане Яне! Нізащо на світі!

Ян. Поживемо—побачимо.

Дан. На дні моря тепер—все чим я можу жити: і мій талант, і моя любов, і моя доля. Як же я можу забути про це?

Ян. І ваша любов?

Дан. Так, пане Яне: і любов моя! Бо тепер я побачив, що щира любов може бути тільки в гармонії з талантом, а не в боротьбі з ним.

Ян. Це дуже рідкий випадок, пане Данило. Не всякий може молитися двом богам разом. А тим паче—жінка!

Дан. А по вашому можна молитися богові і в той же самий час ненавидити його творчий дух?

Ян. О, чого тільки не може любов!

Дан. Так: любов може все! Вона може творити чудеса! Вона йде на подвиги! І на які великі подвиги, пане Яне! Але—любов, а не голий самецький інстинкт! Цей одважується тільки на злочин!

Ян. Злочин теж може бути подвигом, тільки не від бога, а від сатани.

Дан. О, як би я знав напевне, що такий подвиг стався в той вечір...

Ян. І щоб тоді було?

Дан. Тоді... тоді настав-би день мого визволення! Щасливий чи нещасливий, але—день визволення!

Ян. Якого визволення!

Дан. Того, що відбувається в житті людини тільки один раз. (*З захватом*). Ах, Яне, хіба ви не помітили, що в кожної людини є свій день визволення? Це—самий великий день нашого життя! Для одних—це день революції, для других—день любови, для третіх—злочинства і т. д. Кожен з нас носить на своїх раменах який-небудь тягар, що заважає нам піднятися на цілий зріст наш, виявити наші тахіт'альні можливості. І от той день, коли цей тягар, нарешті, падає з наших плечей, і є днем нашого визволення.

Ян. В таких разі, для великого числа людей день визволення—день смерти.

Дан. Хай так.. Але все-таки це той день, якого ми прагнемо всіми силами нашої душі і без якого не можемо бути щасливими. І от... для мене цей день настане тільки тоді, коли я буду знати правду про загин панни Зої!

Ян. Та що ж ви будете робити з тою правдою? Не верне-ж вона вам панни Зої! А коли вже ви хочете покинути... цей беріг, то можете зробити це і з тим, що вам відомо.

Дан. (з мукою). Ні, пане Яне, не можу! Нічого не можу По руках і ногах закований ланцюгом цього проклятого пиятання! Адже ви розумієте, що коли там, на морі, стався злочин, то причиною його міг бути я і тільки я! Як же мені після цього лишатися тут? І як я можу покинути цей беріг коли не буду напевне знати, що то — злочин Марини? Ні, ні, Яне! Я тисячу разів розіб'ю свою голову об ці мури, я сам піду на дно моря, але не буду жити з цею жахливою загадкою!

Ян. Ха, на дно моря! І щоби ви цим доказали?

Дан. Нічого. (*Задумується*). Нічого, пане Яне... Хіба тільки те, що пісню визволення можна почути і зо дна моря...

Входить пані Марина.

Мар. Ти тут, Данило?

Дан. Тут.

Мар. Про тебе питала Люся.

Дан. Мені казав пан Ян.

Ян. Але чого це ми сидимо в темряві? (*Хоче запалити ляльку*).

Мар. Ні, пане Яне, не треба світла.

Ян. Чому?

Мар. Так краще... затишніше серед бурі...

Ян. Як хочете.

Мовчання.

Мар. Даню, ти не хочеш кави?

Дан. Не хочу.

Мар. Ти нічого не їв сьогодні...

Мовчання.

Ян. Коли вже ця буря переказиться?

Мар. Я чую, що вітер став меншим.

Дан. Навпаки: з вечора він подув ще з більшою силою!

Мар. Ні, ні, Данилко: буря проходить! Я це добре почувую! Адже так, пане Яне?

Ян. Не знаю.

Мовчання.

Дан. (*здрігується*). Що це? Ви чули: ніби прокричав хтось на морі?

Мар. Що ти, любий! То так почулося тобі!

Дан. Ні, я чув кличучий голос!

Мар. То, може, вітер зломив дерево.

Дан. Пане Яне, і ви чули?

Ян. Ні, не чув.

Мовчання.

Мар. Чого ви мовчите?

Ян. А про що нам балакати, пані Марино?

Мар. Про що хочете! Я боюся мовчання: коли серед тремряви люди мовчать, то здається, що вони заховали щось одно від другого.

Дан. А з якого часу тобі так здається?

Мар. Мені завжди так...

Дан. А я думав... з того вечора, коли потонула панна Зоя.

Мар. Бог з тобою, Данилко!

Ян. А, пане Данило, годі вам нагадувати про той нещасливий вечір!

Незадоволено виходить праворуч. Пані Марина підходить до Данила і каже благаючим тоном.

Мар. Даню... любий... не будемо про це балакати!

Дан. (*з сарказмом*). Але ж ти боїшся мовчання! Так от і давай поговоримо: як потонула панна Зоя?

Мар. Ти злий, Данило!

Дан. Ха! А чом-би нам і не побалакати про цей „нещасливий випадок“? На морі зараз—буря, а тут—такий милий, затишний півморок! (*Тремтячим голосом*). Ну, скажи: вона довго боролася з морем? О, напевне, довго! Потопала

і знов виринала... простягала руки до човна... благала помочи в тебе... а ти? Що ти робила в цей час? Кричала з переляку і не тямилà, як її порятувати? не могла сама собі ради дати? (*Жахливим шепотом*). А може ти... в цей час... раділа? Може реготала їй в очі? Може біла її веслом по руках, коли вона чіплялася за човен?..

Мар. (*з жахом*) О... Боже милосердний...

Дан. (*несамовито*). А! Ти пополотніла! Ти тремтиш! Значить це так? Це ти її загубила? Ти?

Мар. Ти божевільний...

Дан. (*люто кидається до неї*). Кажі. Кажі мені зараз! Я задушу тебе, як гадину, коли ти не скажеш мені всієї правди!

Мар. Данило! Що ти робиш! Навіженний?

Дан. (*з стогоном*). О... що зо мною...

*Хапається за голову і безсило падає на софу.
Кільки хвилин мовчання. Потім пані Марина підходить до Данила, бере на коліна його голову і ніжно-ніжно голубить її.*

Мар. Мій Данилко... мій хороший... заспокойся... Ми покинемо цей проклятий беріг... і про все забудемо... і все пробачимо одно другому... Тобі боляче, мій любий?

Дан. Тяжко, Марино... о... як тяжко...

Мар. І я мучуся за тебе... Але все минеться, Данилко... Повір мені, моє сонечко: ми знов будемо щасливі, як тоді... в перші дні нашої любови... коли ти носив мене на руках і називав Афродітою... Ми поїдемо на південь... і там... серед пахучих магнолій і струнких кіпарисів почнемо наш новий день... О... мій коханий... мій єдиний... Я буду любити тебе, як ще ніколи не любила... Я віддам за твій спокій кожну краплину своєї крові...

Дан. (*підводиться*). Ні, ні... не треба... нічого мені не треба... (*Раптом становиться перед нею на коліна*). Марисю... любая... коли ти так щиро любиш мене... так хочеш мого щастя... подаруй мені одно тільки слово... але слово щирої правди...

Мар. Про що ти просиш, милий?

Дан. Скажи мені, Маро: ти... не винувата... в погібелі панни Зої?

Мар. (з одчаєм). Ах, знов те саме...

Дан. Марисю... я на колінах благаю тебе... я буду ноги твої цілувати... В цьому слові тепер—і моя і твоя доля... Яким-би жакливим не було воно—наш спокій залежить од нього... тільки од нього... Ну, дай-же мені це слово правди! Я нічого більше не хочу від тебе...

Мар. Ти замучиш мене, Данило!

Дан. Тільки одно словечко, Марино: так чи ні?

Мар. О... Боже мій... (З одчаєм ламає руки).

Дан. (піднімається). Мовчиш? (Де-який час без слів дивиться на неї тяжким, докірливим поглядом). І все—во ім'я любови? (Саркастично всміхається, а потім каже тоном підкресленої логіки). Так знай-же: я не хочу такої любови. Розумієш: не хочу! (Далі каже все з більшим гнівом і одчаєм). Я проклинаю той день, коли полюбив тебе! Ця любов загубила мій талан... покалічила мою долю... через неї—так! так! через неї!—загинула і панна Зоя... цей світлий янгол... посланий за мною самим Богом...

Мар. Я не помилялася: ти любив її...

Дан. Так: я любив її, але ти дуже помилилася, бо не розумієш ні що таке любов, ні що таке творчість. Ти думаєш своїм самичиним розумом, що одна з них не може жити поруч з другою, а я певен тепер, що вони не можуть жити одна без другої! О, як же дико ти помилилася!

Мар. Але ти сам колись...

Дан. Ну, що ж, радій: я сам колись був таким же дикуном, як ти, і під дощем твоїх пестошів гасив свій творчий огонь. (Шалено). Але коли ти думала, що той огонь можна навіки погасити шалом любовних оргій, або разом з панною Зоєю потопити на дні моря, то ти помилялася так, як тисяча чортів не може помилитися! Ти хочеш загубити мій творчий дух і не бачиш що разом з ним губиш і мене самого! Але пам'ятай: коли я загину, то з таким же вільним співом, як загинула панна Зоя, і моя погибель буде нашою перемогою!

Мар. Данило! Згадай про Люсю!

Дан. (несамовито). Ні, ні! Годі! Тепер—я вільний! Чуєш? Вільний! (З півбожевільним екстазом). Дивися: якою радостію тремтить кожний атом мій! Це—радість визволення! Коли не для життя, то хоч для смерти воскрес мій творчий

дух! О, яке щастя хоч на єдиний мент відчути себе вільним
Як море! Як буря! Чуєш, який ревучий хаос там? То сам
Бог творящих піднявся з безодні, викликаний потопленою
панною! Падай же перед ним на коліна і молися, цілий вік
молися, щоб він забув про тебе! А я... хоч тепер піду за
моїм небесним вісником... О... Зоя... мій світлий привид..
мій сон золотий...

З риданням вибігає через терасу до моря.

Мар. Данило! Куди ти? Бог з тобою...

З жахом вибігає за ним.

*В розчинені двері з шумом вривається скажений вітер.
Чується крик пані Марини: „Рятуйте! Рятуйте! Він кинеється
в море!“*

З'являється пан Ян.

Ян. Хто тут?

Безмовність. Буря лютує.

В правих дверях показується Люся.

Люся. Мамо! Мамо! *(Підходить до пана Яна).* Де мама?
Я боюся бурі...

Починає плакати. Пан Ян бере її на руки і голубить.

Ян. Не плач, моя любая!.. Буря минеться... і знов буде
сонечко... Не плач, моя дитинко...

Несе її в дальші покої.

*На сцені де-який час пусто. Потім нерівною ходою
входить пані Марина дуже росторсана бурєю. Зупиняється
серед сцени і нерухомо дивиться вперед, з мертвим, закам'яні-
лим лицем.*

*Море бушує і крізь шум його ніби чується далекий—
далекий спів панни Зої:*

Я море грізно розбурую
І возвеличу Творчим Духом!

Пані Марина кидається на софу з конвульсивним ри-
данням.

1919—1920

Х. Стрілячий.

